

Braun ailəsi 9 il övlad həsrəti çəkiblər. Çünki Lesley Braunda uşaqlıq borusunun bağlanması problemi var idi. Robert Edvards və Patrik Steptoe adlı iki elm adamının araşdırmaları sayəsində onların həsrəti sona çatır. Belə ki, hər iki valideyndən sperma və yumurta nümunələri götürülüb laboratoriyaya şəraitində dövləndirildikdən sonra qadının yumurtalığına yerləşdirilir və ekstrakorporal mayalanma (süni mayalanma) ilə ilk uşaq - Luiza Braun 1978-ci ildə dünyaya gəlir.

Hazırda 41 yaşında olan Luizanın müsahibələrində sualların daha çox onun sağlamlığı, fərqliliyi ilə bağlı olduğunu görürsən. "Həyatın necə keçir, bir fərqlilik yaşadın mı" sualına cavabı belə olub: "Əslində hər kəsin həyatına bənzər idi, sadəcə olaraq mətbuatın diqqət mərkəzindəydim. Dostlarımla bərabər böyüdüm. Məktəbə getməmişdən öncə valideynlərim mənə bir az fərqli doğulduğumu izah etdilər və yaşadığım fərqlilik bu qədər idi".

Luizanın doğumundan sonra valideynləri təhdid dolu məktublar alırlar, çünki bunu Allahın işinə qarışmaq kimi qəbul edənələr olur. Ancaq əksinə, uşaq həsrəti çəkən ailələrdən bu addımı dəstəkləyən məktublar da gəlir. Beləcə, tibbin bu kəşfi zamanla dünyaya yayılır. 2004-cü ildən Azərbaycanda da süni mayalanma reallaşdırılır.

Tarix olaraq bəlkə də böyük görülmə bilər, amma insanlarda bununla bağlı tərəddüd dolu suallar çoxdur. Müsahibimiz Nigar Əhmədova mehız belə suallardan dolayı süni mayalanmaya müraciət edə bilmədiklərini deyir: "6 ildir evlilik, amma övladımız yoxdur. Problem yoldaşım ilə bağlıdır. Dəfələrlə müalicə etdik, xeyri olmadı. Həkimlər süni mayalanmanın tək çarə olduğunu deyirlər. Ancaq buna getməyə risk edə bilmirik. Biri deyir ki, o uşaqların çoxu xəstə olur, biri deyir ki, çox yaşamırlar. Qadında xərçəng yaratdığı, hamiləlik dövründə qadının sağlamlığında problemlərə səbəb olduğu ilə bağlı da bəzi məlumatlara rast gəlmişdim. Əslində, övlad sahibi olmaq üçün bunları gözə alaram, amma yoldaşım ehtiyat edir. Səbəbi "o, öz uşağın olmur" tipli kimi fikirləri eşitməsidir".

İnsanları tərəddüdə salan bu suallar nə dərəcədə həqiqəti əks etdirir? Uşağı olmayan hər kəs süni mayalanma etdirə bilərmi? Nə qədər pul çıxacaq? Bunun üçün istənilən yaşda müraciət etmək olar? Azərbaycanda, yoxsa ölkə xaricində etdirək? Neçə faiz alınma ehtimalı var?

QIYMƏTLƏR

İlk olaraq qiymətlərdən danışaq. Qiymətləri öyrənmək üçün müştəri qismində fərqli mərkəzlərə əlaqə saxladıq.

Mərkəzi Klinikadan bildirdilər ki, klinikada bu sahə üzrə bir neçə mütəxəssis var. Qiyməti müəyyənləşdirmək üçün həkimin qəbulunda olmaq, müayinədən keçmək lazımdır. Yaxud telefon vasitəsilə həkimlə əlaqə saxlayıb detallı məlumat əldə etmək olar.

Türkiyənin Memorial Süni Mayalanma Mərkəzinin Azərbaycan nümayəndəliyində isə qiymət 2475 avrodur. Müayinə ödənişsiz olsa da, ilkin analiz ödənişləri və iynə-dərman xərcləri bu məbləğə daxil deyil. İlkin analiz xərci qadınlardan üçün 3 565 TL (986.792 AZN), kişilər üçün isə 1 390 TL (384.752 AZN) civarındadır.

Bahçeci Bakı Süni Mayalanma Mərkəzinin isə ödəniş 2250 manatdır. İstifadə ediləcək iynə-dərmanların xərci bu qiymətə daxil deyil. İynə-dərmanları ya klinikadan, ya da kənarından ala bilərsiniz. Əgər kənarından alacaqsınızsa, klinikaya ödənişiniz 2250 manat olur. Əgər klinikadan alarsanız, dərmanlarla birlikdə 3750 manat ödəməlisiniz.

Baku Medical Plaza Süni Mayalanma Mərkəzinin isə ödənişiniz 3550 manat olacaq. Həkim qəbulu ödənişsizdir. Bu qiymətə analiz və dərman xərcləri də daxildir.

HANSI HALDA BUNA GEDİLMƏLİDİR?

Mərkəzi Klinikanın ginekoloqu Dr.Ramin Salahov deyir ki, övladı olmadığı üçün müraciət edən hər pasiyent ekstrakorporal mayalanma tətbiqi etmək üçün deyil: "Müraciət edən cütlükləri müayinə edirik, problemin səbəbini müəyyənləşdirməyə çalışırıq. Əgər oğlanın hərəkətli spermalarının sayı 10 milyonun üzərindədirsə, xanımda uşaqlıq boruları açıqdırsa, yumurtaları normal böyüyürsə, ilk olaraq təbii yolla müalicələrə başlayırıq. 6 kurs belə müalicə edə bilərik. Alınmırsa, o zaman aşılama dediyimiz inseminasiyaya keçə bilərik. Bu, spermanın kişidən alınması, təmizlənməsi, sonra təmiz, güclü spermaların qadının uşaqlığının daxilinə vurulmasıdır. Bunda hamilə qalma faizi 20-25-dir. Bunu 3 dəfə edə bilərik. Bu da alınmasa, ailədə hər şey normaldırsa, biz buna səbəbsiz sonsuzluq deyirik. Onda ekstrakorporal maya-

lanmaya müraciət edə bilərik".

Müayinə zamanı xanımın hər iki borusunun bağlı olduğunu görürüksə, laparoskopiya ilə də bunu açma bilmiriksə, bu zaman o xəstə qrupu birdəfəlik ekstrakorporal mayalanmaya gedir. Yaxud da ki normal dozada dərmanlar veririk, amma yumurtalar böyümür. Yaxud polikistoz yumurtalardır. Və ya kişidə hərəkətli sperma sayı milyon yarımından azdırsa, bu qrup da birdəfəlik ekstrakorporal mayalanmaya gedə bilər. Göstərişlər fərqli ola bilər".

PROBLEMLİ UŞAQLAR?

Ekstrakorporal mayalanma ilə dünyaya gələn uşaqların sağlamlığı ilə bağlı problemlər olduğu da bildirilir. Bu, nə dərəcədə həqiqəti əks etdirir? **Həkim-genetik Fuad İsmayilov** deyir ki, burada yanaşma fərqlidir: "Birincisi, baxmaq lazımdır ki, süni mayalanma nəyə görə aparılır? Problem kişidə, yoxsa qadındadır? Əgər sonsuzluğun səbəbi valideynlərdən hər hansı birində olan genetik xəstəliklə əlaqədardırsa, süni mayalanma zamanı həmin patogen hüceyrələrdən istifadə olunubsa, təbii ki bu zaman doğu-

larını planlasınlar. 40 yaşdan sonra biz genetik araşdırma edib sağlam embrion seçib götürə bilərik. Ancaq bu yaşlarda sağlam embrion sayı az olur".

DƏFƏLƏRLƏ UĞURSUZ OLMASININ SƏBƏBİ NƏDİR?

Səbəb 6 dəfə ekstrakorporal mayalanma etdirib, amma hər dəfə də uğursuz alınıb: "Hər dəfə biz bunu böyük ümidlə edirik. Hamilə qalırıq, hər dəfə ümidləyirik, nəticə olmur. Həkimləri dəyişirik, ölkə xaricində də etdirmişik, alınmayıb".

Bir qismində birinci dəfədən uğurlu alınırısa, başqa birində dəfələrlə edilən cəhdlərin nəticəsiz qalmasının səbəbi nədir?

Ramin Salahov bildirir ki, bu sualların ümumiləşdirilmiş bir cavabı yoxdur: "Konkret səbəbini biz də bilmirik. Embriona, spermaya, anaya, uşaqlığın içindəki patologiyaya, implantasiya, immunoloji və s. problemlərdən dolayı belə hallar yaşana bilər".

Genetik Fuad İsmayilov bildirdi ki, ekstrakorporal mayalanmanın alınub-alınmamasının

Talassemiyalı xəstələrə sağlam uşaq verən tibbi metod

Və ya süni mayalanma ilə bağlı bilməli olduqlarımız

lan uşaq xəstə olacaq. Əgər kişinin təbii mayalanma üçün spermatozoidlərinin sayı kifayət qədər deyilsə və bu səbəbdən süni mayalanma aparılırsa, niyə də sağlamlıq döl yaranmasın?".

Ramin Salahov isə ekstrakorporal mayalanmanın genetik problemi olan ailələrdə sağlam uşaq dünyaya gəlməsinə imkan yaratdığını deyir: "Normalda təbii yolla hamilə qalanların dünyaya gətirdikləri uşaqların 3 faizində problem olur. Ekstra korporal mayalanmada isə, bu rəqəm 4-5 faizdir. Amma burada bir nüans var. Hazırda ekstrakorporal mayalanma ilə biz genetik embrionları araşdırma bilərik. Fərqi üsullarla yoxlama aparıb sağlam embrionları götürürük. Genetik sağlam embrionu seçdiyimiz üçün qeyd etdiyim faiz normal hamiləlikdəki qədər olur, hətta ondan da yaxşı nəticə əldə edə bilərik. Eyni zamanda xəstə uşaqları olan cütlüklər müraciət edirlər ki, sağlam embrion seçək və uşaq sağlam doğulsun. Valideynlər talassemiya xəstəliyi daşıyıcısı olduqda, bu metod çox effektivdir. Ata-ana daşıyıcısırsa, biz tam sağlam embrionu seçib yerləşdirə bilərik".

QADININ YAŞI 40-DAN ÇOXDURSA...

Hindistanda 70 yaşlı bir qadın ekstrakorporal mayalanma ilə ana olmuşdu. Ötən il ölkəmizdə 64 yaşlı qadınla 70 yaşlı kişinin bu üsulla əkiz övladı dünyaya gəlmişdi. Ekstrakorporal mayalanmanın tətbiqi üçün yaşın fərqi olmasa da, R.Salahov bildirdi ki, qadının yaşı 40-dan çoxdursa, bu zaman problemlili uşaq doğulması ehtimalı böyük olur: "Bu işdə yaşın ciddi rolu var. Bəzi edəbiyyatçılar deyirlər ki, 35 yaşdan sonra qadının yumurtalarında ciddi keyfiyyət pozğunluğu ortaya çıxmağa başlayır. 37 yaşdan sonra hamilə qalma şansı da azalır. 40 yaşdan sonra ekstrakorporal mayalanma ilə uşaq dünyaya gətirmək faizi 15-dən aşağı olur. Qadın 40 yaşdan sonra hamilə qalarsa, genetik araşdırma olunubsa, o hamiləlik ya düşüklə nəticələnir, ya da uşağda genetik xəstəlik olur. Əli, ayağı olmaya, ciddi ürək qüsuru ola bilər. Ona görə xanımlara məsləhət görürəm ki, 35 yaşa qədər hamiləlik-

səbəbləri çoxdur: "Məsələn, mayalanma aparıldıqdan sonra onun genetik cəhətdən sağlam olub-olmamasını yoxlamaq lazımdır. Burada PGD müayinəsi (Preimplantation Genetik Diaqnozika) aparmaq lazımdır. Sonra embrioloq sağlam embrionları düzgün olaraq seçməlidir. Yerdə qalanlar qadınla əlaqədar məsələlərdir".

R.Salahov işin uğurlu alınmasının bir səbəbinin isə inam olduğunu deyir: "İnam bu işin yarıdır deməkdir. Çünki insanın psixoloji vəziyyəti, pozitiv aurası, inam, ümid də təsirini göstərir. Ona görə bu işin uğurlu alınmasında psixoterapiyanın da rolu böyükdür. Təəssüf ki bizdə o psixoterapiyanı edən həkimlər azdır. O yük də bəzən biz ginekoloqların üzərinə düşür. Bu iş əhəmiyyət verən 20-25 faiz ginekoloq var".

XƏRÇƏNG YARADIRMI?

Deyərlər ki, digər hamiləliklərlə müqayisədə qadının sağlamlığı daha çox təhlükə altına düşür. Hətta süni mayalanmanın qadınlarla beyin və uşaqlıq boynu xərçənginə səbəb olması ilə bağlı fikirlər də səsləndirilir. **Baş onkoloq Azad Kərimli** deyir ki, deyilənlər o zaman doğru olar ki, elmi əsas olsun: "Mənim əlimdə bununla bağlı elmi əsas olan hər hansı fikir yoxdur".

Ramin Salahov bildirir ki, bu fikirlərdə həqiqət payı çox küzür: "Bu fikirlər həqiqət var. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı, müxtəlif tibbi mərkəzlər bunun üzərində ciddi araşdırma ediblər. Bəli, verdiyimiz dərmanlar, hormonal tərkibliyə. İstər-istəməz yumurtalıq və döş şiş xəstəlikləri riskini artırmış olur. Ancaq tam tərsinə, uşaq dünyaya gətirməyən qadınlarda da döş xərçəngi yaranır. O qadın uşaq dünyaya gətirib 2 il onu əmizdirdiyi zaman döş xərçəngi riskini azaltmış olur. Mən bizə müraciət edən pasiyentləri xərçəngə bağlı da müayinə edirəm. Yaxınlarında döş xərçəngi olub-olmadığını soruşuram. Bu zaman bu işi buraxmaq məcburiyyətində qalıraq. Ancaq ana olmaq, uşaq dünyaya gətirmək, süd vermək qadının sağlamlığına müsbət təsir edir".

QADININ SAĞLAMLIĞINA TƏSİRİ

Cərrah mama-ginekoloq Xəyalə Muradova deyir ki, ekstrakorporal mayalanma zamanı istifadə edilən iynə-dərmanlar yumurtalıq simulyasiya edə bilir. Ona görə burda bəlli həddi gözləməkdə fayda var: "O limiti keçəndə, qadın orqanizminə mənfi təsir edər, yumurtalıqda bəzi problemlərə səbəb ola bilər. Amma üç-beş dəfə təkrarlamaq problem yaratmır. Müəyyən müddətdən sonra hormonal dərmanlar sovrulub gedir. Bizdə ekstrakorporal mayalanma qiymətləri bahadır, ona görə, 4-5 dəfədən çox buna gedənlər də olmur. Ekstrakorporal mayalanmanın siğorta ilə qarşılandığı ölkələrdə 10 dəfədən də çox cəhd edənələr olur. Ancaq onu da deyim ki, elmdə ekstrakorporal mayalanmanı 10-15 dəfə etdirəndə, sağlamlıqda problem yaratması ilə bağlı hər hansı fikir yoxdur".

NİYƏ "ÖLKƏDƏ MÜTƏXƏSSİS YOXDUR" DEYİRLƏR?

Bir qisim insan ekstrakorporal mayalanma üçün ölkə xaricinə - daha çox Türkiyəyə üz tutur.

Aygün Asimqızı

Səbəbini soruşanda, "ölkədə mütəxəssis yoxdur" kimi cavab işlədirlər. **Tibbi ekspert Adil Qeybullu** bu yanaşma ilə razılaşmır: "Ölkəmizdə müxtəlif mərkəzlərdə mütəxəssislər fəaliyyət göstərirlər. Bu fikirlə razılaşmıram. Ancaq belə fikirləri yaranmasının səbəbi var. Ekstrakorporal mayalanmada heç kim yüz faizli zəmanət vermir. Dünyanın hansı ölkəsində etdirirsən, etdir".

HƏR KƏS ÖVLAD SAHİBİ OLA BİLİR?

Müasir tibb problemlə üzleşən bütün cütlüklərə övlad sahibi olmaq imkanı veririmi? **R.Salahov** bildirdi ki, burda 80 faiz nəticə almaq mümkündür: "Təbii müalicə, aşılama, ekstrakorporal mayalanma və s. bütün bunlardan istifadə edərək 80 faiz problemi olanlarda müsbət nəticə əldə edə bilərik".

BAŞQASININ UŞAĞI?

Ekstrakorporal mayalanma ilə uşaq dünyaya gətirməyə risk etməyənlərin bir qismi düşünür ki, o sənin öz uşağın olmur, həkim sənə aldada bilər. **R.Salahov** deyir ki, atanın sperması sıfırırsa, TESE əməliyyatı edib onun xayasından sperma götürülüb mayalanır.

Günəl bu üsulla bir müddət öncə uşaq dünyaya gətirib. O, bu kimi fikirdən dolayı tərəddüd edənlərə səsləndi: "Hamiləliyim çox yaxşı keçdi. Təbii hamiləlikdən fərqi olmadı. Sağlam övladımız var. Çox adam düşünür ki, həkim sizi aldadır, uşağın atası başqası olur və s. Bu uşaq oyunaçağı deyil, həkim məsuliyyət daşıyır. Həm də ki uşaq göz qabağındadır, nəinki atasının, həm də babasının eynisidir".

CÜTLÜKLƏRİN PSIXOLOJİ NARAHAATLIĞI

Məsələnin bir də psixoloji tərəfi var. **Psixoloq Pərvin Süleymanova** deyir ki, ekstrakorporal mayalanmaya müraciət edən cütlüklərin psixoloji dəstək alması önəmlidir: "Psixoloji dəstək uğursuz nəticədən sonra yox, prosedura başlayanda və davam etdiyi müddətdə getsə, yaxşı olar. Çünki bu prosesin cütlüklərin psixologiyasına təsiri böyük ola bilər. Bir neçə cəhd uğursuz olduqda isə, burda cütlük psixoloji olaraq altı mərhələ keçir. Birincisi, şoka düşürlər, təəccüblənirlər. İkincisi, cavabı qəbul etmirlər, təkrar analizlər verirlər. Üçüncü mərhələ qəzəblənməkdir. Özlərinə, bir-birlərinə, valideynlərinə, cəmiyyətə və hər şeyə. Dördüncü, özlərini ətrafdan təcrid etməkdir. İnsanlarla görüşmərlər, uşaqlı ailələrdən uzaq dururlar, çünki başqalarının "necə oldu" sualına cavab vermək istəmirlər. Beşinci, özlərini günahlandırmağa başlayırlar. Axırda isə depressiv əlamətlər özünü göstərməyə başlaya bilər".

Beləliklə, süni mayalanma tibbin bir kəşfidir, müsbət tərəfləri olduğu kimi, mənfi yönləri də olur. Seçim isə artıq hər kəsin özünə qalır.